

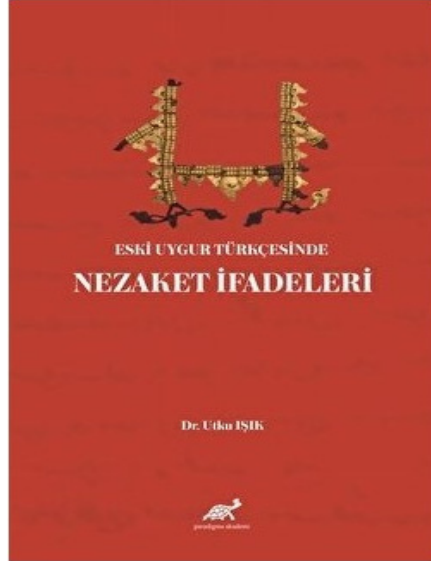

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2024 / 1: 99-102.

**İŐIK, Utku (2022), *Eski Uygur Türkçesinde Nezaket İfadeleri*,
Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 396 s.**

Burak SOLMAZ*

Utku İŐık'ın tanıtacağımız kitabı, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde nezaket ve kabalık ifadelerini derinlemesine inceleyen çalışmasıdır. Kitap, dil bilimi ve toplumsal dil kullanımı açısından önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Nezaket teorisi, 20. yüzyılda dil biliminin önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu teoride nezaket kavramının, bireylerin iç dünyaları, beklentileri ve değer yargılarıyla yakından ilişkili olduğu vurgulanarak, bu kavramın evrensel geçerlilik taşıyan kurallar ve formüller çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. İŐık, bu teorik temelleri Eski Uygur Türkçesi metinlerine uygulayarak, dilin sosyal ve kültürel kodlarını, toplumsal beklentileri ve iletişimdeki genel geçer normları ortaya koymaktadır. Bu çalışma, 2022 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ferruh Ağca'nın danışmanlığında hazırlanan doktora tezi gözden geçirilerek yeniden düzenlenerek hazırlanmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), E-posta: buraksolmaz26tr@gmail.com / ORCID ID: 0000-0002-7054-9512.

Bu çalışma dışında dilde nezaket konusu, Türkiye’de daha önce yapılan tezleri şu şekilde sıralayabiliriz: Aybars Tröndle (2007) Alman ve Türk ticari yazışmalarının kültürlerarası farklılığı ve nezaket açısından incelenmesi - Doktora, Özgür Öner (2019) Türkiye Türkçesi tiyatro metinlerinde nezaket dili - Doktora, Kamil Karasu (2014) Türkçe ve Arapça nezaket ifadeleri: karşılaştırmalı bir inceleme - Yüksek Lisans, Ali Seraj (2018) Toplumsal cinsiyetin nezaket stratejilerindeki görünümü: Farsça ve Türkçe konuşucuları üzerinde bir inceleme - Yüksek Lisans, Elif Düşünceli Keleş (2023) İngilizce öğretmen adaylarının edimbilim yetileri üzerine bir değerlendirme: Akademik bağlamda rica etme söylemlerinde nezaket stratejileri - Yüksek Lisans, Ayşegül Can (2009) İnternet üzerinden iletişimde nezaketsizlik - Yüksek Lisans, Kenan Dikilitaş (2004) Yabancı dil olarak İngilizcede nezaketin ediniminin karşılaştırmalı incelenmesi - Yüksek Lisans, Elmas Ünal (2022) Cumhuriyet dönemi romanlarında nezaket ifadeleri - Yüksek Lisans, Sümeyra Alan (2021) Doğu sahası tarihî Türk yazı dillerinde nezaket ve saygı bildiren söz varlığı - Doktora.

Nezaket ile ilgili çalışmalar, Türk dili ve edebiyatı alanında çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Örneğin, Engin Yılmaz’ın "Kutadgu Bilig’de Edim Bilimsel Bakış: Kutadgu Bilig’de Kullanılan Nezaket Stratejileri" ve "Dede Korkud’un Nezaket Teorisi Bakımından Değerlendirilmesi" adlı çalışmaları, Furkan Yılmaz’ın "Eski Uygur Türkçesinde Nezaket İncelemesi: Aç Bars Hikâyesi" ve Adem Aydemir’in "Divanü Lûgati’t-Türk’e Göre İnsanlar Arasındaki İlişkilerde Nezaket" araştırmaları bu alandaki çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Eski Uygur Türkçesinde Nezaket İfadeleri adlı çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir: 1. Nezaket Teorisi (s. 21-110), 2. Eski Uygur Türkçesinde Yapısal Nezaket ve Kabalık İfadeleri (s. 111-286), 3. Eski Uygur Türkçesinde Pragmatik Nezaket İfadeleri (s. 287-362). İlk bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır: 1.1. Dil kavramı ve Dilin Farklı Kullanımları (s. 21-29), 1.2. Dilin Toplumla İlişkisi ve Toplum Dil Bilimi (s. 29-33), 1.3. Nazik Dil Kavramı (s. 33-53), 1.4. Nezaket Kavramı Çerçevesinde “Kaba Dil” (s. 53-88), 1.5. Nezaket Teorisi ve Yaklaşımları (s. 88-110). İkinci bölüm üç alt başlıktan meydana gelmektedir: 2.1. Eski Uygur Türkçesinde Yapısal Nezaket İfadeleri (s. 111-259), 2.2. Yapısal Kabalık İfadeleri (s. 259-282) ve 2.3. Eşit Konumdakiler Arası Nezaket Nötr İfadeler (s. 282-287). Üçüncü bölüm ise on dört alt başlıktan oluşmaktadır: 3.1. Doğrudanlık-Dolaylılık (s. 287-291), 3.2. Saygı (s. 291-296), 3.3. İç Konuşma ve İmaj İlişkisi (s. 296-299), 3.4. Ortamdaki Başka Kişilerin İmaja Etkisi (s. 299-306), 3.5. İmaj Açlığının İZT Algısına Etkisi (s. 306-310), 3.6. Yüksek İmaj Yoğunluğunun İZT Algısına Etkisi (s. 310-313), 3.7. Anlatıcının Üçüncü Kişi Olarak Olaylara Nezaket Açısından Bakışı (s. 313-323), 3.8. Üst Benliğin İmaj Destekleyici Etkisi (s. 323-334), 3.9. Üst Benliğin İmaj Zedeleyici Etkisi (s. 334- 337), 3.10. Toplumca Kabul Edilen Şemalar-Sosyokültürel Belirleyiciler (337-341), 3.11. Pozitif ve Negatif İmajın Ters Şekilde Etkilenmesi (s. 341-346), 3.12. Denge Sağlayıcı Tutum (s. 346-356), 3.13. İmaj Yatırımı (356-360), 3.14. Yansıtma (s. 360-363).

Işık, “Önsöz” (s. 11-12) kısmında nezaket kavramının, kültürel ve bireysel zihin kodlarını açığa çıkarma potansiyeline sahip olduğu düşünüldüğünü ve bu kitapta, Eski Uygur Türkçesindeki nezaket yapıları ile metinlerden tespit edilen bağlamsal nezaket vakaları incelendiğini belirtir. Bu bağlamda, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde

nezaket ve kabalık türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Eserin, Eski Uygur Türkçesi metinlerini nezaket açısından kapsamlı bir şekilde işleyerek, çeşitli toplum dil bilimsel malzemelerin ortaya çıkarılmasını hedeflediği ifade edilmiştir.

Kitabın “**Giriş**” kısmında (s. 13-19) çalışmasında nezaketi dil bilimsel açıdan ele aldığı, bedensel nezaket ifadelerini konu çerçevesi dışında kaldığı için *aya kavşur-*, *agırla-*, *yükün-*, *ayag* gibi örnekler dışında kapsam dışı bıraktığını ve ele aldığı Eski Uygur Türkçesi metinlerinin sivil metinleri de kapsamakla birlikte çoğunlukla dinî çeviri metinlerinden oluştuğunu ifade eder. Işık, bu kısmın sonunda nezaket malzemesinin tarandığı metinlerin listesini vermiştir.

“**Nezaket Teorisi**” (s. 21-110) olan I. bölümde nezaket teorisinin temel ilkeleri ve gelişimi ele alınmaktadır. Bu doğrultuda nezaket kavramı, dilin toplum içindeki rolü, saygı ve nezaket arasındaki farklar gibi temel konular üzerinde durulur. İlgili bölümde, klasik nezaket teorilerinin yanı sıra, ikinci dalga nezaket yaklaşımları da incelenmektedir. Bu yaklaşımlar, dilin toplumsal ve kültürel boyutlarını daha derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, imaj beklentisi ve yoğunluğu gibi kavramlar tartışılmakta ve bu kavramların dilsel ifadeler üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

“**Eski Uygur Türkçesinde Yapısal Nezaket ve Kabalık İfadeleri**” (s. 111-286) olan II. bölümde Eski Uygur Türkçesindeki yapısal nezaket ve kabalık ifadeleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Yapısal nezaket ifadeleri, dilde kullanılan ekler, sözcükler ve cümle yapıları üzerinden analiz edilmektedir. Eski Uygur Türkçesinde kullanılan bu dil bilimsel unsurlar, toplumsal ilişkilerin ve iletişimdeki nezaket kurallarının nasıl yansıtıldığını göstermektedir. Ayrıca, Eski Türkçede akrabalık adlarıyla saygı duyulan ve konumca yüksek kişiler için kullanılan -lAr ekinin diğer çokluk eklerinden saygı ifade etmesi yönüyle ayrılması gibi sosyolingüistik yargılar üzerinde durulmakta ve bu yargıların dilin sosyal işlevleri üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bölümde, çeşitli metin örnekleri üzerinden yapısal nezaket ve kabalık ifadeleri detaylandırılmaktadır.

“**Eski Uygur Türkçesinde Pragmatik Nezaket İfadeleri**” (s. 287-362) adlı son bölümde ise Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bulunan pragmatik nezaket ifadelerini incelemektedir. Pragmatik nezaket, dilin kullanımındaki bağlamsal ve durumsal faktörleri göz önünde bulundurur. Bu bölümde, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yer alan nezaket ifadeleri, bağlam ve muhatabın ruh hali dikkate alınarak analiz edilmektedir. Pragmatik nezaket örnekleri, dilin sosyal kuralları ve normlarıyla nasıl şekillendiğini ve iletişimdeki rolünü açıklamaktadır. Bölümde, çeşitli metinlerden alınan örnekler üzerinden, nezaket ifadelerinin pratikteki uygulamaları detaylandırılmaktadır.

Işık’ın “**Sonuç**” (s. 363-378) kısmında ulaştığı sonuçlardan bazıları şu şekildedir:

Yazar *Ötün-*, *yarlıka-*, *tegin-* gibi sözcüklerin, leksik anlamlarının dışında gramatik nezaket ifadelerine dönüşerek diğer nezaket sözcüklerinden daha yoğun saygı içerir hale geldiği sonucuna varmıştır. Bu sözcükler, kullanım sıklıkları ve geçirdikleri dönüşüm sonucunda saygı ile özdeşleşmiş, pekiştirilmiş yapılarda merkezde yer almış ve kendilerine bağlanan diğer eylemlerin saygı tarzında gerçekleştiğini bildirmeye başlamıştır. Işık, Eski Uygur Türkçesinde kullanılan *tile-*, *küse-*, *ötün-* ve *kol-* fiillerinin nezaket açısından farklılıklarının bulunduğunu, *tile-*

fiilin zihinsel isteme sürecini ifade ederken nötr bir anlam taşıdığını, *küse-*, *ötün-* ve *kol-* fiillerinin ise dilemenin performans aşamasını belirttiğini ve genellikle tanrılara, kutsal varlıklara ve yönetim sınıfına yönelik isteklerde kullanıldığını belirtmiştir.

Işık'ın “Eski Uygur Türkçesinde Nezaket İfadeleri” adlı eseri dil bilimi ve toplumsal dil kullanımı açısından önemli bir boşluğu doldurarak, Eski Uygur Türkçesi üzerine yapılan araştırmalara kıymetli bir katkı sağlamıştır. Nezaket teorisinin incelikli yapısını Eski Uygur Türkçesi metinlerine uygulanması, dilin sosyal ve kültürel kodlarını, toplumsal beklentileri ve iletişimdeki genel geçer normları anlamamıza yardımcı olmuştur. Özellikle, yapısal ve pragmatik nezaket ifadelerinin ayrıntılı analizi, dilin sosyal işlevlerini ve toplumdaki yansımalarını anlamak adına son derece aydınlatıcıdır. Eski Uygur Türkçesi içerisinde nezaket adına önemli bir başvuru kaynağı olan bu eseri Türklük Bilimine kazandırdığı için kendisini kutluyor ve başarılarının devamını diliyoruz.